

ЕПОХАТА НА МАРТИН ЛУТЕР И ЖАН КАЛВИН И НЕЙНИТЕ АКТУАЛНИ ДО ДНЕС НАРАТИВИ

РЕЦЕНЗИЯ¹

Младен Влашки

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ (България)

THE AGE OF MARTIN LUTHER AND JEAN CALVIN AND ITS NARRATIVES,
WHICH RESONATE TO THIS TODAY

Mladen Vlashki

Plovdiv University Paisii Hilendarski (Bulgaria)

ORCID ID: 0000-0003-4666-3320

E-mail: mvlashki@uni-plovdiv.bg

В България познанието за епохата на Реформацията е както оскъдно, така и доста повърхностно. Дори и в специализирани негови сфери като историческата и теологическата то е по-скоро частно, отколкото публично. А тази епоха е възлова за оформянето и разбирането на европейската култура при прехода ѝ от Средновековие към Нови времена. Още повече че породени в нея идеи дават отражение върху мисленето и практиките и на нашето съвремие. Дори само тази огромна липса в българското културно-историческо познание, която води до една или непълна и поради това неясна, или изкривена къде от незнание, къде идеологически картина на света, чрез която ние, българите общуваме с останалия свят, е достатъчен повод да определим начинанието на Мария Ендрева да изследва и опише епохата на Реформацията от позициите на научно обосновани представи като пионерско. При това тя го е осъществила във форма, която не е само национална, а би могла да бъде разбрана и да бъде полезна за всеки един читател по света. В уводната част на своето изложение авторката ясно определя целта на своята книга – да попълни една празнота в българското научно обосновано знание за „културните импликации на водещи идеи от времето на Реформацията“. Тъкмо тази цел,

¹ Endreva, M. *Narativite v nemskata kultura po vremeto na Reformatsiyata (1517–1648)*. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2023. [Ендрева, М. *Наративите в немската култура по времето на Реформацията (1517–1648)*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023.]

която определено е постигната, определя и характера на труда. Той е трябвало да има трансферен характер в посока от немската научна и изследователска мисъл и нейния текстови корпус към българското познание по темата, което при коректно направения от страна на Мария Ендрева преглед на неговите български конкретизации може да бъде определено като крайно минимално и напълно несистемно². Тоест с изключение на някои части от книгата, които са пряко насочени към българска проблематика, изследването би могло да коригира всяко едно минимално и несистемно познание по темата, независимо от неговото разположение на световната карта.

Огромната диспропорция между обема и качествата на немското познание и на българското по темата е изисквало авторски решения, които да осъществят трансфера по принципите, които развива от около двайсетина години един научен кръг около езиковедите Герт Антос и Сигурт Вихтер³ за трансфер на познание между специалисти и неспециалисти. Още повече че книгата на Мария Ендрева няма за цел да остане затворена в тясното научно пространство на историци, философи, теолози, литературоведи или друг тип специалисти, които впрочем, ако работят по тази проблематика, обработват наличното познание с помощта на чужди езици. В контекста на тази изходна за начинанието ситуация на преден план излизат подборът на сигурните немскоезични източници (селекцията), организирането на видовете познание (историческо, теологично, изкуствоведско и т.н.) в единно изложение и „превод“ на различните методологии с тяхната терминология при добиването и изразяването на познанието в една нова надредна методология, която да води до разбираемо изложение и възприятие в целевата среда, която не разполага с базисно познание по тематиката (с ясен акцент върху едно по-широко контекстуализиране). Впрочем пред такова

² Обичайно у нас текстове от и за Мартин Лутер и/или Жан Калвин и/ или Томас Мюнцер се разпространяват след края на 90-те години на XX век най-често като „ведомствена“ литература от протестантски пастори, фондации и др., като често това са преводи от английски. Първото издание с ораторски текстове на дейците на Реформацията, направено от научен колектив е от 1984 г. в поредицата „Велики оратори“: „Оратори на немската реформация“ (Наука и изкуство, съставителство и увод Богдан Мирчев; текстовете са в превод на Вили Брюкнер и Борис Парашкевов). Отделни статии, посветени на конкретни проблеми (някои от тях преводни), свързани с текстове на Лутер, Калвин и Мюнцер са публикувани в списанията „Литературна мисъл“ (1992), „Философски алтернативи“ (2018) и в „Християнство и култура“ (2009, 2016-2018). Части от текстовете на автори от Реформацията са включени във „Философия на религията и евангелска теология: Антология, т. 1“ (Критика и хуманизъм, 2005). „Жан Калвин. Философско-теологични аспекти на реформацията“ (Абагар, 2011) и „Социални и богословски аспекти на Реформацията“ (Фондация „Комунитас“, 2017) от Вениамин Пеев, както и сборниците с доклади от научни сесии „Реформацията: История и съвременни измерения“ (НБУ, 2007), „500 години от Реформацията в Германия“ (Пловдивски университет, 2017) и „Реформация и Революция (1517 - 1917)“ (УИ „Св. Климент Охридски“, 2021) изпълват корпуса от текстове по темата у нас.

³ За ориентация вж. Gerd Antos (Band-Hrsg.), Sigurd Wichter (Band-Hrsg.). Wissenstransfer durch Sprache als gesellschaftliches Problem. Peter Lang, 2005.

предизвикателство е изправен всеки университетски преподавател и изследовател, особено когато заниманията му са интердисциплинарни, сравнителни и/или трансферни. На това място трябва да се отбележи, че тъкмо с тази задача Мария Ендрева се е справила изключително прецизно.

Аргументи за това твърдение намирам в обосноваването в първата глава на книгата „Увод“ (с. 11–29) методология и структура и тяхната реализация след това в цялостното изложение. След първоначалното решение, изложението да използва технологията на културно-историческия разказ (експлицитно заявено на стр. 27), е трябвало да се намери фокусиращ и спояващ способ. Като се опира на методологията на Никлас Луман за оперативния характер на всяка една система (свързана с успешна комуникация, т.е. такава, която постига разбиране), Ендрева открива своя способ във формулировката за „наратив“⁴ (използвана синонимно близо до схващането за дискурс), разбран като езиково формулирана основна мисъл, която не само „спомага(т) за редуцирането на комплексността на света, за да се постигне комуникацията на системите“ (с. 20), но и прави възможно свързването на отделни събития от различен системен разред в единен разказ. Разказът от този вид следи, тъй да се каже, основният епохален сюжет, при което в определени моменти могат да се включват конкретни истории: „Конкретното и абстрактното се сливат в наративите, които разказват за властта и довеждат съответните идеи до съзнанието на елитите и на масовата публика“ (с. 22). След определянето на проследяваните наративи⁵, сред които доминират тези на властта и на протеста в тяхната взаимоотноообвързаност (на тях е посветена изцяло II глава и се доразвиват в X, XI и XII гл.), а важно място заемат и наративите на толерантността (IX и X гл.) и по-специфично германските – протонационалистичният (в почти всички глави) и този за подчиняване на маргиналното и малцинственото за назидание (X гл.), методиката се прилага в

⁴ В немската научно-изследователска мисъл терминът в тази му употреба не се свързва изключително с наратологията (определянето му в тази посока правят Wolfgang Müller-Funk в книгата си „Die Kultur und ihre Narrative“ (Springer, 2002) и Albrecht Koschorke в книгата си Wahrheit und Erfindung. Grundzüge einer allgemeiner Erzähltheorie. Fr/Main: Fischer, 2012), а с използването му най-вече в социалните науки, като Мария Ендрева посочва обосновка, която може да бъде намерена в Samira El Ouassil / Friedemann Karig: Erzählende Affen. Mythen, Lügen, Utopien. Wie Geschichten unser Leben bestimmen. Berlin: Ullstein, 2021.

⁵ Те са: 1. Наратив за властта; 2. Наратив за индивидуалната свобода на човека, формулиран в протестантството като „Човек ще се спаси единствено заради вярата си“; 3. Наратив за протестната енергия на Селската война в Германия, в който комунистическите и социалистическите движения в Германия виждат своя първи предвестник; 4. Дисциплинарният наратив, възникнал в Калвинова Женева, „от който социологът Макс Вебер извежда така наречения капиталистически дух, превърнал се в основата на просвещенското общество и на развитието на нова ценностна система на буржоазията“; 5. Наратив на толерантността; 6. Наратив на национално самоосъзнаване и ограничаване на немците от останалите народи, свързани с католицизма; 7. Наратив за германците като жертва; 8. Наратив за ирационалните представи и вярвания; 9. Научен наратив (с. 24-28).

разгръщането на изложението в следващите единайсет глави. В него са включени и два екскурса, които отвеждат към по-ново време (Образът на Лутер през XIX и XX век) или към други културни територии (Поглед към България, осъществен в четири хипотези), което кореспондира с коректното схващане на авторката, че наративи, възникнали в епохата на Реформацията като тези за индивидуализма, за капиталистическото мислене и за толерантността, са валидни и днес и спомагат за разбирането и на модерността (с. 29). Ярък пример за това как функционира разработената от Мария Ендрева методика представляват например страниците около събора във Вормс (с. 123–131) или цялата глава VI. Тук е мястото да изразя съгласието си със самопреценката на авторката, че „формулирането на тези наративи като вид социално говорене и разглеждането на случилите се събития през тях не се среща досега в изследователската литература на немски и български език“ (с. 28).

Основна характеристика на изложението е съчетаването на познание от реферирани изследвания (отчасти и чрез цитиране, но винаги придружени с коментар за тяхната историческа и методологическа принадлежност, чрез което се експлицира селективният подход на авторката – например начините на четене на 95-те тезиса на Лутер не само от неговите съвременници, но и от учени като историка Фолкер Райнхарт, от евангелския теолог Юлиус Кьостлин или от католическия теолог Ервин Изерло (с. 110–117), или на страниците, посветени на Женева като Божия град и възникването на дисциплинарния наратив и диаметрално различните оценъчни подходи към този феномен във времето (с. 300–309); наблюдение и цитиране на основни текстове от епохата (в по-голямата си част в коректни преводи на авторката от немски, а където е необходимо и със съответния снимков материал – при изкуството и архитектурата), в които са заложени началата и интерпретациите на основните наративи; привличане на конкретни примери, които изясняват отделни контекстуални мотиви (предимно в биографичен план като например сифилиса на Улрих фон Хутен като болест на епохата и обяснение защо трудът му за гуаяка, а с него и името на автора му, са широко разпространени в Европа (с. 211–213) или напр. за ролята на малкия ледников период и отражението му при изхранването, облеклото, остъкляването в архитектурата и т.н. с оглед причините, които водят до 30-годишната война (с. 433–438). При тази техника на конструиране на изложението важна роля за ориентирането на читателя играе и годината, в която е публикувано съответното подбрано за реферирание изследване, но тук може да се стигне до неясноти и затруднения поради отбелязването най-вече на годината на изданието, което ползва авторката, а не и на първото издание. Това мое читателско

уещане навярно е провокирано по контрастен принцип от иначе много ясната и прегледна логика в подкрепа на разбирането при прочита, която се основава на използването на принципа на централната перспектива при работата с доказателствения материал. Той е ясно очертан като основен принцип, прилаган от Лутер, който заедно с използването на най-модерния по негово време медиен канал за разпространение (книгопечатането) са довели до широко разпространение на идеите му. За читателското ориентиране и разбиране допринася и експлицираната от авторката съдържателна кореспонденция между отделните глави. С тези техники на конструиране на изложението Мария Ендрева предлага на своя читател един надежден, достъпен и за неспециалисти, иначе сложен поради интердисциплинарния си характер и поради обосновката си в различни научни парадигми разказ за историческите процеси в Свещената Римска империя и при оформянето на германската нация през XVI и XVII век, като проследява събитията във връзка с различните типове разкази за тях през оптиката на развиващите се представи за власт и протест срещу нея, за средновековни обществени групови позиции и индивидуализъм, за дисциплиниращо подчинение и толерантност и т.н. Познанието за развитието на основните девет наратива, които са валидни и до ден днешен, освен в своята историческа конкретика, провокира и обмисляне на актуални проблеми за днешния човек – как става така, че протестният наратив, когато постигне своята цел, започва да се превръща във властови⁶; как механизмите за налагане на един наратив могат да се превърнат във времето в опасни инструменти (пропагандиране на идеи и популизъм), как един образ може да се използва в два коренно противоположни плана (национално градивно и националистично разрушително – много разбираемо тази проблематика може да се проследи в екскурса за образа на Лутер през XIX и XX век). В тази насока екскурсът „Поглед към България“, с който завършва книгата, макар и отчасти проблематичен (тъй като някои съдържания не могат да бъдат свързани единствено с Реформацията, а имат и по-стари и дълбоки корени) е истински провокативен текст, който би могъл да задвижи различни дискусии. Основно негово достойнство, както и на цялата книга е, че хипотезите му се базират на постигнато по научен път познание за миналото и отношенията му с настоящето, а не на субективна памет или въз основа на идеологически опростени твърдения.

⁶ Това е отбелязано от Мария Ендрева: „Извежда се своеобразна историческа закономерност – успешните протестни движения (лутеранството и калвинизмът) да преминават в наративите на властта и да оперират със същите средства, срещу които са протестирали.“ (с. 24).

ЕПОХАТА НА МАРТИН ЛУТЕР И ЖАН КАЛВИН...

Изложението на Мария Ендрева в „Наративите в немската култура по времето на Реформацията (1517–1648)“ по един близък до най-позитивното от духа на наблюдаваната епоха подход, който включва създаването на метод и неговото последователно провеждане, постига целта, която си е поставила като изследовател – научно коректно да трансферира като разбираемо за българския (и всеки друг от този тип) читател познанието за едно комплексно епохално културно-историческо съдържание (развитието на европейската култура през XVI и XVII век в динамиката между властта и протеста: Папски Рим, Свещена римска империя, Реформация и Контрареформация), което до този момент е натрупано в немската наука, а е почти непознато за него. Постига и целта, която си е поставила като модерен, активен човек – при овладяването на трансферираното знание читателят да бъде провокиран към размисъл не само за историческото минало, а и за своето съвремие като взаимообвързан етап в едно цялостно движение, което представлява човешката цивилизация и нейната култура.